
OLGA KUDANOWSKA

Fundacja Dzieci Niczyje

„Własnymi słowami” – doświadczenia dzieci świadków uczestniczących w procedurach karnych w Wielkiej Brytanii

Niniejszy artykuł opisuje wyniki badań doświadczeń 50 młodych świadków zeznających przed sądami w Wielkiej Brytanii. Dzieci ujawniły wiele dysfunkcji wymiaru sprawiedliwości, a ich relacje stały się ważnym argumentem w lobbingu na rzecz zmian regulacji prawnych dotyczących dzieci świadków.

Wstęp

Badania doświadczeń młodych świadków w Wielkiej Brytanii przeprowadzili Joyce Plotnikoff i Richard Woolfson, przy wsparciu organizacji NSPCC¹ i Victim Support. Zawarto je w raporcie z badań, opublikowanym po to, by uzyskać podstawę dla inicjatyw w zakresie prawodawstwa i polityki państwa dotyczących dzieci-świadków.

Kiedy w lipcu 2004 r. rząd brytyjski odmówił wdrożenia 28. działu *Youth Justice and Criminal Evidence Act*, który umożliwiał nagrywanie w systemie audio-wideo przesłuchań dzieci jeszcze przed procesem, organizacje pozarządowe postanowiły bliżej przyjrzeć się praktyce traktowania małych świadków.

Autorzy raportu skontaktowali się z pięćdziesięcioma organizacjami (były to m.in.: Witness Service w różnych sądach i zespoły pomocy świadkom NSPCC) z prośbą o wyznaczenie małych świadków, którzy mogliby odnieść korzyść z przeprowadzenia z nimi rozmowy poprocesowej. Każda organizacja przekazała wskazanym przez siebie świadkom i ich rodzicom/opiekunom listy z opisem badania.

Badania przeprowadzone zostały między styczniem a majem 2004 r. Rozmowy ze świadkami przeprowadziła 14-osobowa grupa, składająca się z – psychologów, pracowników socjalnych, opiekunów dzieci, specjalistów w ochronie dzieci świadków, przedstawicieli policji i prokuratury brytyjskiej (*Crown Prosecution Service*).

¹ NSPCC – brytyjska organizacja National Society for the Prevention of Cruelty to Children.

Uczestnicy

Uczestnikami badań było 50 świadków poniżej 17. roku życia z Anglii, Walii i Północnej Irlandii. Ośmiu badanych było w wieku 7–9 lat, dwunastu w wieku 10–12 lat, dwudziestu czterech miało od 13. do 15. roku życia i sześciu – od 16 do 17 lat. W badaniu wzięli udział zarówno świadkowie z negatywnymi, jak i pozytywnymi doświadczeniami z sądu. Ich pochodzenie etniczne było zróżnicowane.

Zeznania uczestników badania dotyczyły różnych przestępstw. Większość, bo aż

32 dzieci, składało zeznania w sprawach o przestępstwa seksualne, 16 – o przestępstwa z użyciem przemocy. Sprawa jednego dziecka dotyczyła zastraszania świadka, jednego – wypadku drogowego.

Z 50 świadków 40 było ofiarami przestępstw, w sprawie których zeznawali. Czterdzieścioro dzieci znało oskarżonych, przy czym piętnastu oskarżonych było członkami rodziny dziecka lub konkubentami matki.

Wywiad

Na wstępie rozmowy zapewniono świadków, że ich zeznania nie będą podważane, a nazwiska nie zostaną ujawnione. Pytania zostały opracowane tak, żeby były odpowiednie zarówno dla młodszych, jak i starszych świadków. Młodsze dzieci mogły otrzymać także ilustrowane, kolorowe karty odpowiedzi. Zestaw pytań, przygotowanych do rozmów ze świadkami, został skonsultowany z dr Eileen Vizard, psychiatrą. Na kartach znalazły się pytania otwarte, takie jak: *Kiedy czekałem na rozprawę, czułem...*, *Kiedy byłem świadkiem, mogłem wybrać...*, *Kiedy obejrzałem/łam swoje zeznania, czułem/łam...*, *Myślę, że pytania były...*, *Kiedy zadawano mi pytania, czułem/łam...*, *Kiedy rozprawa się skończyła, czułem/łam...*, *To, co czuję teraz...*

Zdarzało się, że dziecko pomijało jakieś pytanie. Dlatego, jeżeli badania wykazały, że konkretna liczba badanych podzielała pewną opinię, nie znaczy to jeszcze, że reszta czuła inaczej.

Przeprowadzenie wywiadu trwało od 35 do 95 minut, przy czym średnia wyniosła 50 minut. Większość rozmów odbyła się w domach świadków, tylko pięć – w biurze organizacji Witness Support.

Wyniki badań zostały sporządzone na podstawie notatek z rozmów lub nagrania (o ile świadek wyraził na to zgodę). Poza tym, w raporcie uwzględniono dane z formularzy wypełnionych przez organizację, przez przeprowadzających wywiady, odpowiednie badania i dokumenty źródłowe. W jednym przypadku uwzględniono telefoniczny wywiad z matką sześciolatniego dziecka świadka.

Przeprowadzający wywiady stwierdzili, że rozmowy były pozytywnym doświadczeniem dla większości świadków. Po zakończeniu sprawy w sądzie, nikt nie zainteresował się nimi i tym, jaki wpływ wywarł na nich udział w procesie.

Pomoc przedprocesowa

W Wielkiej Brytanii jest realizowany rządowy program *No witness, no justice* (*Bez świadków nie ma sprawiedliwości*), który ma sprawić, że dostępne dla świadków będą:

wizyty przedprocesowe w sądzie, wizyty w domu, porady i pomoc dla dzieci i rodziców w trakcie postępowania. Co więcej, Wydziały ds. Opieki nad Świadcami (Wit-

ness Care Units) miały przekazywać informacje o potrzebach dzieci.

Jak się okazało, spośród 50 badanych aż 15 nie zetknęło się w ogóle ze swoją osobą wspierającą (*supporter*) przed procesem. Trzynastu dzieci stwierdziło, że nikt nie kontaktował się z nimi i nie przekazywał im informacji o postępach w sprawie. Tylko 24 osoby odwiedziły sąd przed procesem (*pre-trial visit*). Nora, 12 lat: *Przestraszyłam się. Myślałam, że sąd to mały pokój, a nie wielki i z tyloma siedzeniami. Wizyta mi pomogła, bo wiedziałam, czego się spodziewać.*

Jak się okazuje, nie jest dobrą praktyką zapraszanie na *pre-trial visit* tuż przed właściwą rozprawą. Helen, 15 lat: *Nie podobało mi się to, bo musiałam jeszcze dłużej czekać na przesłuchanie.* Alan, 14 lat: *Byłem zdenerwowany, bo spotkałem oskarżonego. Nie pomogło mi zwiedzanie sądu tuż przed rozprawą. Byłoby lepiej gdybym mógł zwiedzić sąd wcześniej, innego dnia.*

Stworzony przez NSPCC pakiet małego świadka (*young witness pack*²), mimo wyraźnych zaleceń, by przekazywać go dzieciom najwcześniej, jak się da, w większości przypadków nie był dzieciom w ogóle

wręczony. Tylko 20 świadków otrzymało broszury informacyjne, składające się na ten pakiet. Wypowiedzi dzieci pokazują, że taki sposób przekazania informacji pomaga im oswoić się z myślą o składaniu zeznań w sądzie. Kim, 13 lat: *Często zaglądałam do książeczek, czasem w nocy i cały tydzień przed rozprawą.* Sandie, 16 lat: *Przydały mi się najbardziej książeczki dla młodszych dzieci. Na obrząkach wszystko było zrozumiałe.*

Według autorów raportu, planowanie rozprawy i zeznań świadków powinno opierać się na ustaleniach poczynionych jeszcze przed procesem. Ważne jest także wsparcie bliskich i *supportera* przez cały czas trwania postępowania. Sandie, 16 lat: *Bardzo pomogła mi moja mama i osoba wspierająca, która była ze mną cały ten czas.*

Dzieci, którym nie udzielono pomocy przedprocesowej, miały wyraźnie gorsze odczucia związane z procesem. Hattie, 14 lat: *Dopiero w sądzie spotkałam osobę wspierającą, drugiego dnia była to już inna osoba, wcale mi to nie pomogło.* Barry, 12 lat: *Supporter nic do mnie nie mówił, po prostu zaprowadził mnie do sali z łączem telewizyjnym. Ale nie zrobiło mi to żadnej różnicy.*

Odświeżanie pamięci

Biorąc pod uwagę czas trwania procesów, istotne znaczenie ma możliwość odświeżenia pamięci dziecka. Zwłaszcza w procesach odwoławczych, powszechną praktyką jest traktowanie nagranych wcześniej zeznań jako dowodu głównego. Często dzieci widzą swoją wypowiedź sprzed kilku miesięcy/lat po raz pierwszy właśnie na sali sądowej. Sandie, 16-latką, której odmówiono obejrzenia taśmy ze swoich zeznań sprzed 9 miesięcy: *Bardzo się denerwowałam, gdy nie pozwolono mi obejrzeć taśmy. Kiedy w sądzie pokazano mi moje wcześniejsze zeznania po tak długim czasie, bardzo się zmieszałam. Osiemnastu badanych pozwolono obejrzeć zapis swoich*

wcześniejszych zeznań. Mandy, 15 lat: *Obejrzałam taśmę z nagraniem. Wcześniejsze zeznania składałam dwa lata wcześniej. Przypomniały mi się rzeczy, o których zdążyłam już zapomnieć.*

Nie wszystkie dzieci miały pozytywne odczucia, dlatego ten sposób „pomocy” pozostaje kontrowersyjny. Kathy, 14 lat: *Zobaczyłam to wszystko znowu...* Nora, 12 lat: *Wszystko do mnie wróciło. Pomyślałam, tylko nie znowu to.* Paul, 15 lat: *To okropne (...). Patrzycie na to, jak czułem się dzień po przestępstwie.* Davina, 15 lat (nie pozwoliła, by jej matka obejrzała wideo): *To było dziwne. Pomogło mi odświeżyć pamięć, ale chciało mi się płakać.*

² *Young witness pack* to zestaw broszur informacyjnych przygotowanych przez NSPCC dla dzieci świadków, ich rodziców/opiekunów i profesjonalistów. Więcej na stronie: www.nspcc.org.uk.

Oczekiwanie na składanie zeznań

Okres oczekiwania na przesłuchanie jest ważnym czynnikiem stresogennym dla młodych świadków i niewątpliwie wpływa na jakość składanych później zeznań. W badaniu świadkowie czekali średnio 11 miesięcy na złożenie zeznań w sądzie koronnym (*Crown Court*). W sądach magistrackich (*magistrate's courts*) i w sądach dla nieletnich (*youth courts*) czekali odpowiednio: 10 i 8 miesięcy.

Co więcej, ponad połowa badanych nie składała zeznań na pierwszym terminie rozprawy. Oznacza to, że mimo stawienia na wezwanie sądu, nie zostali tego dnia przesłuchani. Rodzic Jima, ośmiolatka, który czekał 18 miesięcy: *Jim przed procesem zaczął moczyć się w nocy. Rodzic Lary, piętnastolatki, która czekała 5 miesięcy: Drapała ręce do krwi, nie mogła chodzić do szkoły, kiedy to się stało. Nie wychodziła z domu, wszystkie drzwi musiały być pozamykane.*

Opóźnienia rozprawy

Długie oczekiwanie w sądzie to kolejny czynnik, który negatywnie wpływa na zdolność składania kompletnych i wiarygodnych zeznań. Czternastu spośród 50 uczestników badania czekało dwie godziny lub mniej. W większości przypadków świadkowie czekali dłużej (średnia wyniosła 5 godzin). Niektórzy świadkowie po przyjeździe na rozprawę zostali odesłani (11 spośród badanych), czasem więcej niż raz. Millie, 14-letnia ofiara gwałtu: *To stało się 31 grudnia, a w styczniu następnego roku jeszcze nie było po sprawie. Nikt nie poinformował nas o dacie rozprawy, po prostu pewnego dnia policja przyjechała zabrać nas na zeznania, po czym w sądzie okazało się, że odłożono sprawę jeszcze o 6 dni.*

Istnieje potrzeba stworzenia odpowiednich warunków oczekiwania na proces. Tylko 16 świadków powiedziało, że mieli

Kwestie oczekiwania na rozprawę były już poruszane na forum rządowym. W 1988 r. brytyjski minister spraw wewnętrznych wprowadził zasadę pierwszeństwa rozpatrywania spraw, w których występują mali świadkowie. Status prawny to pierwszeństwo zyskało w 1991 r. Autorzy raportu obawiają się, że zalecenia, by procesy z udziałem dzieci miały pierwszeństwo, nie są stosowane. Mimo że pojawiały się pomysły, by sprawy w *Crown Court* z udziałem małych świadków były nadzorowane przez wyznaczonego do tego sędziego, nigdy nie weszły one w życie.

Według autorów badania, poza wprowadzeniem pierwszeństwa spraw z udziałem młodych świadków, powinno się także – dla lepszego rozpoznania i rozwiązania problemu – zestawiać dane statystyczne dotyczące tych spraw. Obecnie brak jest takich statystyk.

się czym zająć w trakcie oczekiwania na składanie zeznań (zapewniono im zajęcia na miejscu lub poproszono wcześniej o przyniesienie swoich zabawek, książek). Pozytywnie był oceniany przez świadków dostęp do wideo, możliwość przekąszenia czegoś i bliskość sanitariów. Leo, 15 lat: *Podobało mi się, że mogłem czekać w odosobnieniu, nie myślałem dzięki temu tylko o sądzie i zeznaniach.*

Problemem podczas oczekiwania jest też spotkanie z oskarżonym. Tylko 27 badanych powiedziało, że czuło się bezpiecznie w sądzie. Alan, 14 lat: *Kiedy przyjechałem do sądu apelacyjnego, wpadłem od razu na jednego z oskarżonych kiedy czekałem na kogoś, kto miał mnie zabrać do poczekalni (waiting room).* Laurie, 14-latka, spotkała oskarżonego, gdy wychodziła z poczekalni: *Po co w takim razie trzymano mnie cały dzień w odosobnieniu?*

Spotkania z adwokatami i sędzią

Stworzenie przyjaznej atmosfery jest obowiązkiem adwokatów, zawartym w standardach ich pracy (*Written Standards of Professional Work*), stworzonych przez Główną Radę Adwokatury (General Council of the Bar). W innym akcie – *Achieving Best Evidence in Criminal Proceedings*³ podkreślono, że świadkowie mogą przed rozprawą spotkać się z sędzią. W niektórych sądach adwokaci i sędziowie faktycznie spotykają się ze świadkiem.

Aż 38 badanych spotkało się z prokuratorem, obrońcą czy sędzią przed rozprawą. Mandy, 15 lat: *Spotkałam sędziego i obu adwokatów. Pomogło mi to. Myślałam, że obrońca będzie podły i niemily, ale był bardzo sympatyczny. Oczywiście do momentu, kiedy zaczął zadawać mi pytania podczas rozprawy, ale wtedy wykonywał po prostu swoją pracę.* Colin, 16 lat: *Poznałam sędziego i adwokata, potem nie stresowałam się tak bardzo, wydawało mi się, że mogę im zaufać.*

Środki specjalne

W Wielkiej Brytanii w sprawach o przestępstwa seksualne i z użyciem przemocy obowiązkowo wobec dzieci świadków stosowane są łącza telewizyjne. Dziecko składa zeznania w osobnym pokoju z zainstalowanymi kamerami i ekranami. Na monitorze widzi tylko sędzię. Natomiast dziecko jest widziane przez wszystkich obecnych na sali, łącznie z oskarżonym.

Siedemnaścioro świadków uznało, że nie powinni być widoczni dla oskarżonego. Niektórzy z nich nie zostali wcześniej poinformowani o tym, że oglądać ich będzie sprawca. Kim, 13 lat: *Oktamali mnie, myślałam, że widzą mnie tylko sędzia i ława przysięgłych.* Matka 15-letniego Paula: *Powiedziano nam, że Paul nie będzie widoczny dla oskarżonego. Wściekłam się, gdy zdałam sobie sprawę, że wszyscy na sali sądowej go widzą. Paul dowiedział się o tym na 10 sekund przed złożeniem zeznań. Gdyby wiedział wcześniej, wybrałby screen⁴.*

Z tym zagadnieniem wiąże się jeszcze jeden problem – podjęcia przez dziecko decyzji o sposobie zeznawania. Takie prawo wywodzić należy z art. 12 Konwencji o Prawach Dziecka ONZ z 1990 r.⁵, który ustanawia prawo dzieci do wpływania na decyzje, które ich dotyczą. Badania J. Plotnikoffa i R. Woolfsona wykazały, że chociaż większość dzieci było zadowolonych z użycia łącza, pozostałe bały się, że będą oglądane przez oskarżonego czy publiczność na sali rozpraw. Niektóre zostały wprowadzone w błąd, że takie zapoznanie z ich zeznaniami w ogóle nie nastąpi. Gdyby dano im wybór, niektórzy świadkowie zeznawaliby za pomocą łącza, ale z wyłączoną wizją na monitorze oskarżonego. Inni mogliby zeznawać w sali rozpraw za screen. Mandy, 15 lat, odroczone jej zeznania, bo łączy się zepsuło: *Wolałabym zeznawać na sali rozpraw niż dłużej czekać. Ale mi nie pozwolili.* Według autorów, w sytuacjach, gdy np. zepsuje się

³ Uzyskiwanie najlepszych dowodów w postępowaniu karnym – dokument wydany jako część *Action for Justice*, będącej wykonaniem raportu *Speaking Up for Justice* z 1998 r.

⁴ W Wielkiej Brytanii istnieje możliwość odgradzenia zeznającego świadka od oskarżonego, aby zapewnić mu większy komfort podczas wypowiedzi. Dokonuje się tego za pomocą screen – rodzaju parawanu, ścianki stawianej obok miejsca dla świadka.

⁵ Artykuł 12 Konwencji: 1. Państwa-Strony zapewniają dziecku, które jest zdolne do kształtowania swych własnych poglądów, prawo do swobodnego wyrażania własnych poglądów we wszystkich sprawach dotyczących dziecka, przyjmując je z należyłą wagą, stosownie do wieku oraz dojrzałości dziecka. 2. W tym celu dziecko będzie miało w szczególności zapewnioną możliwość wypowiedziania się w każdym postępowaniu sądowym i administracyjnym dotyczącym dziecka, bezpośrednio lub za pośrednictwem przedstawiciela bądź odpowiedniego organu, zgodnie z zasadami proceduralnymi prawa wewnętrznego.

sprzęt telewizyjny, świadkowie powinni mieć możliwość skorzystania ze screen, jeżeli wpłynie to na szybkość rozprawy.

Z 44 świadków, którzy zeznawali za pomocą łącza telewizyjnego, tylko 19 zostało wcześniej (podczas osobnej wizyty) zapoznanych z jego działaniem. Także

warunki, w których to zeznawanie się odbywało, często nie były właściwe. 12 osób źle oceniło wygląd i wyposażenie pokoju (np. krzesła, z których dzieci się ześlizgiwały, ciasne pomieszczenie (...to było jak pudełko...; ...czułem się jak zamknięty w szafie...)).

Obecność publiczności

Zgodnie z prawem brytyjskim, wyproszenie publiczności z sali podczas zeznań świadka następuje tylko w przypadku przestępstw seksualnych oraz wtedy, gdy istnieje możliwość zastraszenia zeznającego. Sądy jednak rzadko korzystają z tej możliwości. Według autorów badania, tylko w 4 przypadkach publiczność została wyproszona z sali.

Należy przywiązać więcej uwagi do tego rozwiązania, nawet gdy zeznania świadka transmitowane są łączem telewizyjnym. Rodzic jednego ze świadków (ofiary przestępstwa seksualnego): *Publiczność zna jej imię i widziała, jak wygląda, gdzie chodzi do szkoły. Na sali była rodzina i znajomi oskarżonego, a oni nie powinni mieć takich informacji.*

Obecność osoby wspierającej

W *Achieving Best Evidence in Criminal Proceedings* wskazano cele obecności osoby wspierającej: wsparcie emocjonalne, zmniejszenie niepewności, przyczynienie się do kompletnego i wiarygodnego zeznawania. Badania z 1992 r. i 1993 r. udowodniły, że redukcja stresu i zdolności przypominania sobie przeszłych wydarzeń w dużej mierze zależą od obecności osoby wspierającej, którą świadek zna i której ufa. W praktyce często towarzyszy dziecku osoba obca.

Co więcej, istnieją poważne rozbieżności między składaniem zeznań w sali z łączem telewizyjnym a salą sądową. W tym pierwszym przypadku dzieciom nie mogą towarzyszyć członkowie rodziny, znajomi. Spośród 44 świadków, którzy zeznawali za pośrednictwem łącza, tylko osiem miało wybór co do osoby towarzyszącej. Zaledwie dwie osoby z tych, które nie miały wyboru, były zadowolone z przydzielonej im osoby. Siedemnaścioro świadków wolałoby, aby w pokoju z łączem towarzyszył im ktoś z rodziny czy ktoś znajomy. Najczęściej jed-

nak przydzielano im osoby obce, które często nie spełniały w ogóle swojej roli. Nathan, 14 lat: *Po złożeniu zeznań dowiedziałem się, że na sali były dwie osoby wspierające, ja myślałem, że to po prostu publiczność.* Nora, 12 lat: *Nie powiedział ani słowa, ani też się nie ruszył.*

Badane dzieci czasem oczywiście wskazywały, że nie chciałyby nikogo ze swojej rodziny w pokoju z łączem. Siedemnaścioro świadków stwierdziło jednak, że czułoby się pewniej, gdyby towarzyszyła im matka, ojciec, babcia.

Inaczej jest w przypadku zeznawania na sali rozpraw (też za screen). Istnieje tam możliwość wskazania członka rodziny jako osoby towarzyszącej dziecku. Wszyscy badani, którzy zeznawali w sali rozpraw (6 osób), mieli przy sobie osobę wspierającą/członka rodziny wybranego przez siebie. Millie, 14 lat: *Mogłam wybrać, kto mi będzie towarzyszył. Kiedy składałam zeznania za screen, siedziały za mną mama i ciocia, i to bardzo mi pomogło.*

Potrzeba obecności osoby znanej i zaufanej przy składaniu zeznań zarówno na sali

sądowej, jak i w sali z łączem telewizyjnym bywa wśród sędziów i adwokatów niedostrzegana. Niektóre sądy nadal są bardziej restrykcyjne w zezwalaniu na towarzyszenie małemu świadkowi składającemu zeznania w sali telewizyjnej niż temu, który zeznaje na sali rozpraw.

Zdarza się też, że sędziowie nie zastanawiają się nad tym, kto jest osobą wspierającą. Ważne, że jest to osoba, która ma zaufanie sądu. A powinna to być osoba jednocześnie zaakceptowana przez sąd i przez świadka. Według au-

torów raportu, jeżeli żadna organizacja wspierająca nie kontaktowała się wcześniej ze świadkiem, sąd powinien powierzyć rolę osoby wspierającej komuś z otoczenia dziecka, kto może taką rolę prawidłowo spełnić.

Badania wykazały też, że nie bez znaczenia jest płeć osoby towarzyszącej. Niektóre dziewczynki nie chciały, by towarzyszyli im mężczyźni. Kelly, 16 lat: *Zablokowałam się, pokój był mały i osoba towarzysząca (mężczyzna) siedziała za blisko. W połowie procesu zmieniono go na kobietę.*

Zrozumienie pytań

Badania wykazały problem ze zrozumieniem przez dzieci słów używanych na sali sądowej. Aż 42 świadków zasygnalizowało problemy z odbiorem pytań, 25 z nich (wśród nich znaleźli się przedstawiciele wszystkich grup wieku) miało problem z ich zrozumieniem lub ze zrozumieniem poszczególnych słów. Niektórzy stwierdzili, że pytania się powtarzały albo prawnicy mówili zbyt szybko. Dwóch świadków było zawstydzonych, gdy kazano im wskazać części ciała, których dotykał oskarżony, zamiast wskazywać je na obrazku. 19 świadków skrytykowało sposób, w jaki zostali przesłuchani. Opisali przy tym obrońców jako „agresywnych”, „przeróżających”, „sarkastycznych”.

Taki problem istnieje, mimo że w *Judicial Studies Board Bench Book*⁶ wyraźnie jest ustanowione, że sędzia stoi na straży przesłuchania i powinien zapewnić, by język używany w stosunku do świadka był

dostosowany do jego wieku. Dzięki temu dziecko uzyskuje pełną możliwość wypowiedzenia się i odpowiedzi na pytanie.

W raporcie zaznacza się, że konieczne jest szkolenie profesjonalistów w zakresie rozpoznania, jakie trudności podczas zadawania i odpowiadania na pytania mogą mieć mali świadkowie. Mimo że wielu adwokatów wzięło udział w treningu obejmującym przesłuchanie wrażliwych świadków, nadal większość z nich nie jest w stanie, a może po prostu nie chce komunikować się w prosty sposób.

Co więcej, w *Youth Justice and Criminal Evidence Act* z 1999 r. zapisana została możliwość zeznawania przez dziecko za pomocą pośrednika (*intermediary*), który komunikuje się ze świadkiem i każdym, kto zadaje pytania. Jest także po to, by wyjaśnić pytania czy odpowiedzi tak, by były zrozumiane przez świadka.

Ponowne przesłuchanie

W *Speaking up for Justice*⁷ uznano, że nagrywanie przedprocesowych przesłuchań pomogłoby uniknąć ponownego składania

zeznań przez dziecko przed sądem apelacyjnym. Z trzech świadków, którzy zeznawali dwukrotnie, dwóch przesłuchiowanych było

⁶ *Judicial Studies Board Bench Book* to poradnik dla brytyjskich sędziów. Nie ma mocy wiążącej.

⁷ Patrz przypis 4.

w sądach magistrałkich i ponownie podczas rozprawy apelacyjnej. Jednak nie ma statystyk, które pokazywałyby skalę problemu. Można przypuszczać, że liczba świadków

zeznających ponownie w sądzie apelacyjnym jest znacząca, jako że większość spraw z sądów magistrałkich czy sądów ds. nieletnich trafia do sądu apelacyjnego.

Zachowanie obrońców oskarżonego

Wyraźnym problemem jest też złe traktowanie dzieci przez adwokatów. Sandie, 16 lat: *Spytali mnie, jaki był numer mojej komórki sprzed dwóch lat. Kiedy odpowiedziałam, że nie mam pojęcia, poczułam się, jakbym to ja była winna.* Wiele dzieci stwierdziło, że obrońca oskarżonego nazwał ich kłamcą. Jason, 10 lat: *Nikt mi nie powiedział, że obrońca nazwie mnie kłamcą. Staralem się mówić, a on przekrzykiwał mnie. Jest wiele rze-*

czy, które chciałem powiedzieć, ale nie miałem na to szansy.

Konieczna jest więc ingerencja sędziego. Nikki, 17 lat: *Pytano mnie o szczegóły, które miały miejsce, kiedy miałam sześć lat. Sędzia powiedział wtedy: Nie możecie wymagać, by to pamiętała.* Shelley, 16 lat: *Adwokat wypytywał mnie o to samo, chociaż mówiłam, że nie pamiętam, czy że nie wiem tego. Sędzia powiedział, żeby kontynuował i nie powtarzał pytań.*

Doświadczenia poprocesowe

Trzydzieścioro czworo świadków przyznało, że ktoś im podziękował za złożenie zeznań. W wielu sprawach w ogóle nie powiadomiono świadka o wyniku postępowania sądowego, sześciu świadków dowiedziało się o wyroku dopiero z lokalnych mediów. Tylko 6 świadków miało pozytywne doświadczenia z sądu, 16 – bardzo złe. 27 badanych widziało i dobre i złe strony uczestniczenia w procedurach prawnych. Sandie, 16 lat: *To było straszne, przez cały czas czułam się winna. Nie podobało mi się, że widziałam oskarżonych, ale wiedziałam, że tak może się stać.*

Oddałabym wszystko, żeby nie musieć przez to przechodzić.

Trzynaścioro badanych powiedziało, że gdyby wezwano ich do zeznawania, odmówiliby. Z kolei zgodziłoby się zeznawać 25 respondentów, ale większość dodała warunek: *gdybym był jedynym świadkiem, gdyby to było poważne przestępstwo, gdybym musiał.*

Jeżeli chodzi o rodziców i opiekunów, tylko w 6 wypadkach byli w pełni zadowoleni z tego, co stało się w sądzie. Dwudziestu dwóch miało negatywny pogląd na to, jak ich dziecko było podczas sprawy traktowane.

Rady dzieci dla profesjonalistów

Na koniec poproszono dzieci o udzielenie rad sędziom, innym prawnikom, osobom wspierającym i małym świadkom.

Rady dla sędziów

- Zapewnij, by oskarżony nie znał adresu świadka i jego szkoły.
- Wyproś publiczność i oskarżonych z sali

tak, żeby nie widzieli jak zeznaję.

- Interweniuj, gdy adwokaci starają się zmieszać świadka lub go zastraszyć.
- Ulepsz poczekalnię.

Rady dla adwokatów i prokuratorów

- Przedstaw się.
- Słuchaj.

- Nie bądź agresywny.
- Mów wolniej, używaj prostych słów.
- Wytlumacz, o co ci chodzi.

Rady dla osób wspierających

- Słuchaj świadka.
- Odpowiedz na pytania i przekaz wszystkie potrzebne informacje.
- Powiedz świadkowi, że w sądzie może nie być łatwo, że coś może pójść nie tak.
- Skontaktuj się wcześniej, jeszcze przed procesem i utrzymaj ten kontakt przez cały proces.

Rady dla małych świadków

- Mów prawdę.
- Odwiedź sąd przed rozprawą z supporterem.
- Proś o przerwę, jeśli tego potrzebujesz.
- Mów, jeśli nie rozumiesz pytań.
- Pytaj, kto zobaczy cię na monitorze.
- Poproś o spotkanie z sędzią i prawnikami.
- Przygotuj się, że ktoś oskarży cię o kłamstwo.
- Nie bój się, po prostu postaraj się zrobić to dobrze.

This paper presents the results of research on 50 young witnesses' experiences in criminal proceedings in Great Britain. The research revealed many dysfunctions in the British criminal justice system and the children's stories became a strong argument in lobbying for changing the law concerning young witnesses.

O AUTORZE

OLGA KUDANOWSKA jest prawnikiem, redaktorem portalu www.dzieckoswiadek.pl oraz członkiem zespołu organizacyjnego kampanii Fundacji Dzieci Niczyje *Dziecko – świadek szczególnej troski*.